

Tohu varumine elus puudelt. Emotsioonid, eetika, esteetika ja seadused

Andres Rattasepp

Resümee

Huvi tohutöö ning tohu kui tarbematerjali vastu on viimase kuue aastaga oluliselt kasvanud. Kasetohtu ei saa osta poest, vaid seda tuleb ise metsast varuda. Kõige soodsam aeg tohu varumiseks on siis, kui puud on juba lehtes – mai keskpaigast juuli keskpaigani. Enamasti peab tohtu koguma veel kasvavate puudelt. Selline teguviis ei ole seadustega otseses vastuolus, kuid see tekitab ühiskonnas hukkamõistvat reaktsiooni. Vastuseis tugineb emotsionaalset, esteetilist ja eetilist laadi argumentidele. Millised tohu varumise võimalused ei satu vastuollu ühiskondlike tõekspidamiste ning seadustega?

Eesti seaduste järgi ei kuulu kasetohtu varumine igaiüheõiguse alla, kuid see pole ka keelatud. Kasetohtu kogujal tuleb arvestada säästva majandamise põhimõtetega, metsaomaniku õigustega ning taotleda temalt oma tegevuseks luba. Õiguslikult on tohu varumine metsaomaniku lubada, otsustada ja korraldada nagu muugi puudesse puutuv.

Kuigi hoolikas tohu eemaldamine tähendab kasele vaid ajutist ebamugavust ega takista puu edasist kasvamist, peavad tohu varuja ja metsa omanik arvestama ühiskonnas valitsevate eetiliste, esteetiliste ning emotsionaalsete seisukohadega. Autor on seisukohal, et tohtu võib eemaldada veel kasvavate puudelt juhul, kui need on sama aasta jooksul määratud raiesse.

Võtmesõnad: kasetoht, tohutöö, kasetohtu varumine elus puudelt, eetika, esteetika, metsaseadus, igaiüheõigus

Sissejuhatus

Eestis kasvab teadlikkus tohutööst ning tohust kui tarbematerjalist. Tohutöö populaarsust on viimase kuue aasta jooksul tõstnud entusiastide huvi ja soov oma avastusi teistega jagada. Paari olulisema teetähisena võiks nimetada puutöölaagrit Karuskosel (2010) ning Novgorodist pärit meistri Vladimir Jarõši koolituste sarja (2011, 2012, 2013; vt ka Rattasepp 2014).

Tohutöös, nagu igas teiseski käsitöövaldkonnas, on põhiline tegur töömaterjali kättesaadavus. Tohutöö puhul on selleks kasetoht, mida ei saa osta poest, vaid tuleb ise metsa varuma minna. Tohu kogumiseks on kõige soodsam aeg siis, kui puud on juba lehtes, see tähendab üldiselt perioodi mai

keskpaigast juuli keskpaigani. Mitmel põhjusel peab tohuvaruja enamasti eemaldama tohtu veel kasvavatelt puudelt, mis tekitab ühiskonnas valdavalt hukkamõistvat reaktsiooni. Millised on võimalused ja tingimused tohu varumiseks viisil, mis on avalikkusele emotsionaalselt vastuvõetav ega satu vastuollu ühiskonna eetiliste ja esteetiliste tõekspidamiste ning seadustega?

Kasvatelt puudelt tohu kogumise plussid ja miinused

Kuni 20. sajandi esimeste kümnenditeni oli tohutöö Eestis aktiivne käsitöövaldkond. Nõukogude perioodil tegutsesid Avinurmes Uku tohumeistrid. Neil aegadel kisti tohtu enamasti veel kasvavatelt puudelt ajal, mil kasetoht on hõlpsasti eraldatav (Viires 1975: 88; VM Rattasepp 2013: Sapar). Tänapäeva tohuvarujad on sunnitud tohtu just kasvavatelt kaskedelt võtma muudel põhjustel.

Kõige määravam on asjaolu, et tohu varumiseks kõige sobivam aeg – periood mai keskpaigast juuli keskpaigani – langeb kokku Riigimetsa Majandamise Keskuse (RMK) raiepuhkusega. Suuremas mahus raideid teostatakse hilissügisest varakevadeni ning need peatatakse lindude pesitsemisajaks. Kuna RMK metsamajandamisega seotud tegevus on tsentraliseeritud ja põhineb kindlal tegevuskaval, on tohumeistritel kõige lihtsam asju ajada just selle asutusega. Erametsadest saab tohtu koguda juhuslikumalt ning siis põhineb see isiklikel tutvustel või erametsaomaniku initsiatiivil. (Rattasepp 2012: ETM praktikaaruanne.)

Teiseks kahjustab tänapäeva metsaraietehnika puukoort ning muudab selle tohutööks kõlbmatuks. Väga erandlikud on olukorrad, kus harvesteri operaator on nõus puud kõigepealt langetama ning pärast tohu eemaldamist tagasi tulema ja puud ära järkama. (Samas.)

Tohu eemaldamisel kasvavatelt puudelt on omad eelised, kuid ka mõned puudused. Võib juhtuda, et langetatud puutüve üks külg jääb vastu maad nõnda, et kasetohtu ei saa terves ulatuses kätte. Kasvava puuga sellist muret ei teki, kuid suuremas ulatuses tohu kätte saamiseks tuleb vahel kasutada redelit või arboristi varustust.

Kuigi tohuvarujad on sunnitud tohtu võtma elusatel puudelt, valitakse raiesse määratud kased. Viimasel kuuel aastal, mil tohutöö populaarsus on Eestis pidevalt kasvanud, on mul olnud võimalus jälgida tendentsi, et kasetohtu varutakse kooskõlastatult era- või RMK puistutest, mis võetakse sama aasta jooksul lageraide korras maha (VM Rattasepp 2010– 2013).

Elusa kase koorimist on käsitletud sotsiaalmeedias ja Viio Aitsam artiklis (2013) Maalehe lisaväljaandes „Sinu Mets“. Artiklis „Vintske toht on tüve kaitsja“ on väga õigesti püstitatud küsimus, kas ja millistel tingimustel tohib kasutada elusa kase tohtu. Kahjuks ei anna artikkel küsimusele selget ning

ühest vastust, kuid tuuakse välja eri poolte seisukohad. Artikli üldine meelsus pigem taunib tohu varumist veel kasvavatelt puudelt. Tohu varumine kasvavatelt puudelt on mõistagi väga tundlik teema ja vastuargumendid lähtuvad valdavalt emotsionaalset, esteetiliselt ja eetilist laadi seisukohtadest ega toetu alati seadusandlusest tulenevatele piirangutele ja õigustele.

Eetilised vastuargumendid tulenevad metsameeste ja loodusesõprade heast tavast, mille kohaselt elusaid puid ei kahjustata. Sellele viitab ka Luua metsanduskooli õpetaja Vello Keppart (Aitsam 2013: 9). Tõenäoliselt on tege- mist kirjutamata hea tavaga, sest ei RMK ega Metsaseltsi metsamajandamise hea tava lepingus sellist punkti ei ole.

Esteetiline seisukoht viitab kooritud kase välimusele. Alles jäänud alus- koor muutub õhu käes mustaks, hiljem ka praguneb. Sedalaadi kahjustus- tega kased paistavad silma Sillamäe kandis Tallinn-Narva maantee äärsetes kaasikutes.

Emotsionaalne reaktsioon omistab puudele inimeste või loomadega sar- nanevaid seisundeid. Näiteks tuntud dendroloog ja Maaülikooli õppejõud Eino Laas võrdleb Aitsami artikli juurde lisatud kommentaaris tohu eemal- damist kasepuult inimnahale tekitatud põletustega (samas).

Seadused tohukogumise reguleerijana

Kasetohu varumine tohutööks on metsamajandajate jaoks uus nähtus, mis tekitab palju küsimusi. Sellest tulenevate olukordadega on kokku puutu- tud alles viimase kuue aasta jooksul, sest varem polnud vajadust temaga tegeleda. Nõukogude perioodilgi oli tohu kogumine lokaalne küsimus ning piirdus peamiselt Avinurme alaga. Asjakohased seadused otseselt tohu (ning üldse koore, juure ja muu käsitöömaterjali) varumist ei regu- leeri. Seadused sätestavad vaid üldpõhimõtted ja annavad võimalusi nende tõlgendamiseks.

Metsaseaduse § 2 Seaduse eesmärgi punktides 1 ja 2 on öeldud: (1) *Käesoleva seaduse eesmärk on tagada metsa kui ökosüsteemi kaitse ja säästev majandamine; (2) Metsa majandamine on säästev, kui see tagab elustiku mit- mekesisuse, metsa tootlikkuse, uuenemisvõime ja elujõulisuse ning ökoloogilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi rahuldava mitmekülgse metsakasutuse võimaluse [autori rõhutused].*

Kahtlemata kujutab tohutöö endast üht lisavõimalust selliseks metsakasu- tuseks, mis rahuldab majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Nii keskkonnaseadus kui metsaseadus sätestavad võõral maatükil viibimiseks ja tegutsemiseks kindlad piirid. Keskkonnaseaduse üldosa § 34 lubab, et *võõral maatükil võib korjata looduses vabalt kasvavaid marju, seeni, pähkleid, maha- langenud oksid ja muid sarnaseid loodussaadusi*, kui omanik ei ole määranud

Foto 1. Pildil on näha haava, mis tekkis hooletu tohuvarumise käigus tehtud sügavast, aluskoort läbistavast pikilõikest. Vana kobrutanud aluskoore alt paistab uus toht. *Andres Rattasepa foto.*

teisiti [autori rõhutuse]. Keskkonnaseaduse üldosa kommentaaridest võib täpsustavalt lugeda, et *kasvatatelt puudelt oksa murda, nt saunavihtade tegemiseks või jõulukaunistusteks, puukoort koorida või vaiku koguda* omaniku loata ei tohi, kuna selline tegevus võib puude kahjustamise tõttu rikkuda omaniku huve [autori rõhutuse]. Metsaseaduse § 35 metsakasutusõiguse kitsendustega on tohukogumisega sarnanev tegevus võõras metsas samuti välistatud. Samas metsaseaduse § 42 lõikes 2 sätestatud omaniku kohustused metsa majandamisel ütlevad, et metsaomanik on kohustatud *majandama ja lubama oma metsa majandada üksnes sellisel viisil, mis ei ohusta metsa kui ökosüsteemi ega kahjusta geenifondi, /---/ mis ei loo eeldusi tuulekahjustuste tekkeks ega seenhaiguste ja putukkahjurite levikuks ning mis on kooskõlas metsa säästva kasutamise põhimõtetega* [autori rõhutuse]. Samas kohustatakse metsaomanikku kaitsma metsa kasvutingimuste halvenemise eest ning jälgima metsa seisundit. § 35 annab omanikule võimaluse lubada tohu varumist, viidates säästva kasutamise põhimõttele, juhul kui see ei too kaasa olulisi kahjustusi metsale. Seega on Eesti seadustest lähtuvalt oluline küsida, kas kasetoht eemaldamine toob metsale kaasa olulisi kahjustusi, kui tohust kooritud puud mingil põhjusel maha ei raiuta.

Nagu iga puukorp, kaitseb ka kasetoht puutüve mehaaniliste, keemiliste ja mikrobioloogiliste kahjustuste ning päikesekiirguse eest, aitab ära hoida puu kuivamist ning mädaniku tekkimist puutüvesse. Siiski ei too kasetoht eemaldamine koguni 50% ulatuses kaasa kase kuivamist ega takista selle edasist kasvamist (Rattasepp 2012: E praktikaaruanne). Küllap tuleneb see kasekoore ehitusest, mis koosneb kahest eraldi kihist – alumisest füsioloogiliselt aktiivsest aluskoorest ja pealmisest, surnud rakkudest koosnevast osast ehk tohust (Sarman 2006: 32). Aluskoort mööda kulgevad puule vajalikud toitained ning kui see jääb kahjustamata, jääb puu ellu ja kasvatab vana asemele uue tohu. Juba 1891. aasta Friedrich Arnold Brockhausi ja Ilja Efroni entsüklopeedilises sõnaraamatus on öeldud: *Kasetohtu kistakse mitte ainult juba langetatud puudelt, vaid märksa sagedamini veel kasvavate puudelt. See ei takista neil edasi kasvamast, kui tohu kiskumise ajal ei kahjustata aluskoort, kuna prof K. E. Merklini uurimuse järgi asendub eemaldatud toht uuega 7–9 aasta jooksul* (Brockhaus, Efron 1891: 527). Kasetohtu taastumist kinnitavad ka mitmed eestikeelsed allikad (Sõmermaa 1941: 51; Viires 1975: 88; Keppard 1999: 364).

Venemaal Novgorodi oblastis suvel 2012 välitööpraktika ajal oli mul võimalus uurida puid, millelt oli tohtu eemaldatud 7–10 aasta eest. Sain jälgida, mil moel kasvab kasele uus toht. Vana aluskoor kuivab ning kobrutub ajapikku, kuid selle all hakkab kasvama uus toht, mille all on omakorda uus aluskoore kiht. Seega tekib „teise ringi“ koor (vt foto 1). „Teise ringi“ toht ei ole päris sama kvaliteediga kui esmane toht – selle pind on kaetud või kokku kasvanud vana, kobrutunud aluskoorekihiga, mis näeb välja peaaegu nagu kilpkonna kilbimuster. Uue tohu mähapoolne külg ei ole sile, vaid on krobeline või tihedalt kärnadega kaetud (foto 2). Pole nähtavad ka esmasele tohule iseloomulikud võõdid ehk lõved, mille kaudu toimub õhuvahetus. Kuid kask kasvab edasi ning dendroloogiliste mõõtmiste tulemused kinnitavad ka puidu juurdekasvu.

Venemaal olles hankisin oma magistritöö juhendaja Vladimir Jarõši suunamisel võrdluspakud kahelt kasepuult. Ühelt oli kasetoht eemaldatud 5 aasta eest (prooviketas 1). Teise, nimetatud kase kõrval kasvava ning silma järgi samaealise puu toht oli puutumata (prooviketas 2). Tartu Ülikooli Ökoloogia- ja maateaduste instituudi geograafia osakonna maastikuökoloogia dotsent Alar Läänelaid oli lahkesti nõus tegema pakkude dendrokronoloogilisi mõõtmisi, et selgitada välja, kuidas on tohtu eemaldamine mõjutanud puidu juurdekasvu (Rattasepp 2012: E praktikaaruanne). Tulemused olid pisut ootamatud, sest selgus, et mõlema puu proovil oli kaks aastarõngast puudu, mis tähendab, et mõlemal puul oli puidu juurdekasv peatunud. Koorimata kontrollpuul oli üks 5 cm pikkune haav ja uuritav prooviketas 2 oli välja saetud

Foto 2. Kask on visa puu ning kasvab edasi ka pärast tohu eemaldamist. Vana aluskoore alla kasvab uus toht, mis on oma kvaliteedilt aga sootuks erinev.
Andres Rattasepa foto.

just sellest kohast. Kas see võis mõjutada tulemust ja peatada kontrollpuu puidu juurdekasvu? Põhjapanevate järel-
duste ning üldistuste tegemiseks peab proovide hulk olema oluliselt suurem ja pärinema eri puistutest. See aga eeldab sootuks põhjalikumat eraldiseisvat uurimust, milleks puuduvad hetkel vajalikud ressursid ning ka otsene vajadus. Nende proovide mõõtmise tulemuste põhjal saab siiski öelda, et puidu juurdekasv jätkub, isegi kui see mõneks aastaks peatub või aeglustub (vt Lisa 1). Proovikettal 1 on näha 3 cm läbimõõduga mädanikukollet kohas, kus tohu varuja oli lisaks tohule lõiganud läbi ka aluskoore kuni puiduni. Seega on ülioluline eemaldada kasetohtu väga hoolikalt, aluskoort kahjustamata.

Kokkuvõtteks

Kasetohtu varumine igaiüheõiguse alla ei käi, kuid seadus seda otseselt ei keela juhul, kui see on kooskõlas säästva majandamise põhimõttega ja kui kasetohtu varuja arvestab metsaomaniku õigustega, taotledes temalt oma tegevuseks luba. Tohu varumine on metsaomaniku lubada, otsustada ja korraldada. Kuigi hoolikas tohu eemaldamine tähendab kasele vaid ajutist ebamugavust ning ei takista puu edasist kasvamist, peavad tohuvaruja ja metsaomanik lähema seadusest ning arvestama ühiskonnas valitsevate eetiliste, esteetiliste ning emotsionaalsete seisukohtadega, seega pean õigeks tohtu eemaldada võimalusel langenud ja langetatud puudelt või aasta jooksul kindlalt raiumisele määratud puudelt kooskõlastatult metsamajandajaga.

Andres Rattasepp. *Meelis Kihulase foto.*

Andres Rattasepp (sündinud 1970) 2003 lõpetanud Tallinna Pedagoogikaülikooli kunstiõpetuse ja joonestamise õpetaja erialal. 2014. aastal kaitses ta TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia erialal magistritöö teemal „Kasetohust punutud eesti märsside tehnoloogilised eripärad, valmistamine ning tänapäevased rakendamisvõimalused“. Studia Vernaculas on talt varem ilmunud artikkel „Kasetohust punutud Eesti ala märsid: eripärad ja valmistamine“ (2014). Andresel on mitmekülgne töökogemus kultuuri ja hariduse vallas. Üle kümne aasta on ta töötanud põhikooli töö- ja tehnoloogiaõpetuse õpetajana. Käsitöös on põhihuviks olnud keraamika,

klaasitöö ja metallehistöö, viimastel aastatel rohkem puu- ning tohutöö. 2013. aasta mais tunnustas Valgamaa Rahvakunsti ja Käsitöö Keskseks Andresi pärandihoidja hõbesõlega väljapaistvaima sündmuse korraldamise eest, milleks oli Pärandtehnoloogia sügiskooli algatamine ja korraldamine 2012. aastal Pedajamäel. Alates 2014 käsitöö kutsekomisjoni liige. 2015 pärandihoidja tunnustus Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidult. 2016 Kultuurkapitali „Ela ja Sära“ stipendium. Andres elab ja tegutseb Valgamaal. 2015. aasta veebruarist töötab direktorina Valga Muuseumis.

Kirjandusallikad

Aitsam, Viio 2013. Vintske toht on tüve kaitsja. Kas ja millistel tingimustel tohib kasutada elusa kase tohtu? – *Sinu Mets* 33, 9.

Brockhaus, Friedrich Arnold, **Efron**, Ilja 1891 = Брокгауз, Ф. А., Ефрон, И. А. *Энциклопедический словарь*. Санкт-Петербург: Т. 3А. Кн. 6.

Keppart, Vello 1999. Valge kasetohu saladused. – *Eesti Loodus* 9, 364–366.

Rattasepp, Andres 2014. *Kasetohust punutud märsside tehnoloogilised eripärad, valmistamine ning tänapäevased rakendamisvõimalused*. Magistritöö. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Sarman, Endel 2006. *Puiduteadus*. Tartu: Eesti Metsaselts.

Sõmermaa, Kaarel 1941. *Puukoor ja taimparkained*. Tallinn: Agronoom.

Viies, Ants 1975. *Puud ja inimesed*. Tallinn: Valgus.

Autori välitöömaterjalid

VM Rattasepp 2010–2013 = Andres Rattasepa välitöömärkmed 2010–2013. Asuvad autori valduses.

VM Rattasepp 2013: Sapar = Andres Rattasepa telefoniküsitlus Rahvakunstimeistrite koondises UKU töötanud tohumeister Johannes Raja tütrepoja Raudo Sapariga 2013. aasta detsembris. Märkmed asuvad autori valduses.

Rattasepp 2012: ETM praktikaaruanne = Andres Rattasepa Hellenurme lähedal asuval langil teostatud tohuvarumine (2012), mis on lahti kirjutatud erialatehnoloogia menetluspraktika aruandes. Koopiad asuvad autori valduses ja TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna digitaalses arhiivis.

Rattasepp 2012: E praktikaaruanne = Andres Rattasepa 2012 eksperimentaalpraktika raames teostatud dendrokronoloogilised mõõtmised Tartu Ülikooli Ökoloogia- ja Maateaduste Instituudi Geograafia osakonna maastikuökoloogia dotsent Alar Läänelaiu juhendamisel ja osalusel. Koopiad asuvad autori valduses ja TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna digitaalses arhiivis.

Lisa 1 Dendrokronoloogilise moodsistamise tulemused
Aastatel 2006 ja 2007 on selgelt näha aastarõngaste puudumist.

Year	Orbnov1a	Orbnov1b	Orbnov2a	Orbnov2b	Orbnov3a	Orbnov3b
1972	30	0	0	0	299	327
1973	129	159	0	0	377	388
1974	291	282	84	101	391	277
1975	484	480	267	312	412	557
1976	443	542	408	406	462	504
1977	415	510	521	499	370	430
1978	390	429	450	421	462	501
1979	321	367	347	321	385	425
1980	403	478	429	448	434	436
1981	347	486	469	445	431	488
1982	285	407	463	351	452	409
1983	257	283	319	240	401	377
1984	167	242	245	176	301	274
1985	200	174	157	212	278	218
1986	125	185	129	195	172	164
1987	234	205	260	195	222	209
1988	264	285	286	261	296	278
1989	187	158	177	135	241	194
1990	160	141	176	126	114	118
1991	249	274	303	321	281	271
1992	307	228	263	256	272	310
1993	182	124	102	188	197	143
1994	217	298	281	300	272	277
1995	230	214	193	179	226	235
1996	267	255	249	244	240	273
1997	125	152	125	136	145	172
1998	147	185	162	169	163	195
1999	73	155	102	110	153	147
2000	168	186	137	211	112	97
2001	188	224	163	199	79	79
2002	190	212	170	178	108	79
2003	176	121	128	126	71	71
2004	128	134	151	153	118	119
2005	50	66	113	131	63	96
2006	24	1	1	1	11	1
2007	4	1	1	1	1	1
2008	93	214	129	149	201	103
2009	189	151	125	124	98	105
2010	123	86	75	61	32	49
2011	77	104	91	45	64	57
2012	31	73	41	48	53	25

*Aastarõngaste laiused 0.01 mm ühikutes

The collection of birch bark from living trees: Emotions, ethics, aesthetics and the law

Abstract

Recent years in Estonia have seen a growing level of interest in working with birch bark, and yet practicing this craft requires accessibility to raw materials – birch bark – that are of suitable quality. As the act of felling trees damages the bark, handicraft and construction work that requires bark generally tends to harvest it from trees that are still growing. The author suggests that careful and mindful bark peeling only affects the health of the tree to a small extent and for a short period. However, the widespread ethic, aesthetic, and emotional attitudes in modern society do not look kindly upon removing bark from a living tree and allowing that tree to continue to grow. With this view in mind, the author concludes that it is currently more appropriate to remove bark only from those trees that are about to be cut down in the same year.

Keywords: birch bark, woodcutting, environmental ethics